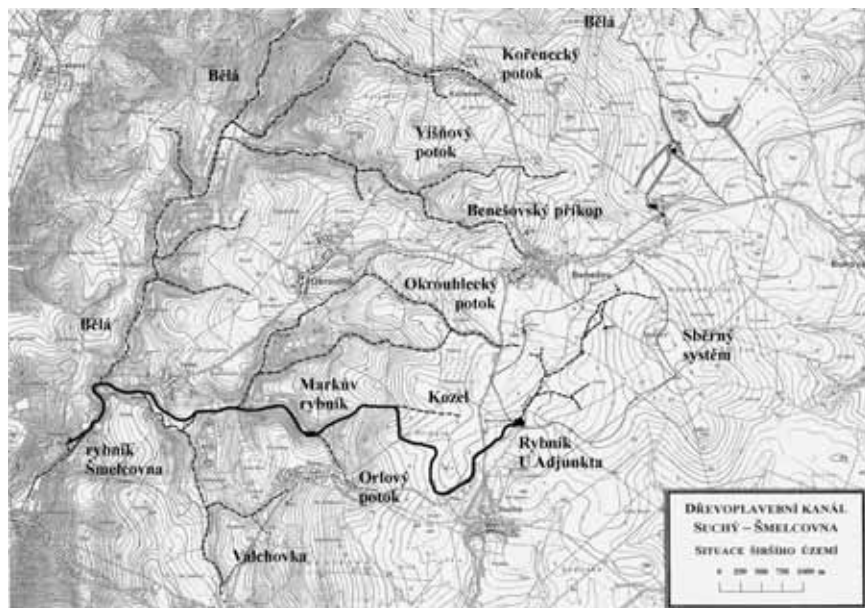

Dřevoplavební kanál na Dražanské vrchovině¹

František MLATEČEK

ANOTACE: Studie se zabývá zaniklým plavebním kanálem na Dražanské vrchovině v regionu Boskovice, který začíná v rybníku U adjunkta (katastrální území Velenov, nadmořská výška 667 m) a končí rybníkem Na Šmelcovně (katastrální území Boskovice, nadmořská výška 382 m), průměrná celková délka jeho trasy činí 7,75 km. Příspěvek popisuje jeho trasu, časové datace možného vzniku kanálu včetně přibližné doby provozu i technická specifika a zajímavosti.

1

Úvod

Jeden z problémů, který musí lesníci a dřevaři od pradávna až do dnešních dnů řešit, je dopravit v lese pokácené a částečně upravené dříví beze ztrát, rychle a pokud možno levně na místo spotřeby. A již od pradávna se pro tyto účely (většinou v kombinaci s jinými způsoby) jako vhodné dopravní médium používala voda. Z počátku se využívaly především dolní toky řek pro plavení vorů nebo částečně upravená koryta potoků pro plavbu jednotlivých kusů,² později vznikaly i stavby určené výhradně k plavení dříví – dřevoplavební kanály, využívající vodní energii horních a středních částí toků.

Za nejstarší stavbu tohoto druhu v našich zemích je považována takzvaná Dlouhá stoka,³ vybudovaná důlním měřičem Rössmeislem v letech 1531–1536 a protínající velkou část Slavkovského lesa. Účelem tohoto rozsáhlého vodního díla však bylo především zásobovat vodou cínové doly v okolí Horního Slavkova a Čisté, teprve druhotně sloužilo pro plavení dříví. Jako první stavba určená výhradně pro dřevoplavbu se uvádí málo známý Flájský plavební kanál, postavený v letech

Není-li uvedeno jinak, je autorem všech mapových podkladů a fotografií František Mlateček.

Obr. 1. Mapa dřevoplavebního kanálu Suchý – Šmelcovna, situace širšího území, stav krajiny před výstavbou přehrady.

1624–1629 pro dopravu dříví z lesů Krušných hor v okolí Flájí do saského města Clausnitz.⁴ Již známější je o něco mladší Novohradský plavební kanál, který v Novohradských horách v letech 1778–1783 navrhli a postavili odborníci-vodaři Görner, Langer a Möhles společně s geometrem a matematikem J. F. Riemerem pro plavení dříví z Horního Hvozdu poblíž Hojné Vody do překladiště Červený Dvůr u Českých Budějovic.⁵ Neznámější díla tohoto druhu jsou však bezesporu dva šumavské kanály: dnes již legendární Schwarzenberský dřevoplavební kanál, budovaný v letech 1789–1822,⁶ a Vchynicko-Tetovský dřevoplavební kanál, budovaný v letech 1799–1801 jako první část takzvané Prášílské plavby pro zásobování Prahy dřívím.⁷ Oba posledně jmenované kanály navrhl a z větší části také postavil otec celé myšlenky,

■ Poznámky

1 Předkládaný článek je zkrácená a částečně upravená verze komplexního materiálu František MLATEČEK: *Dřevoplavební kanál na Dražanské vrchovině (Plavební kanál Suchý – Šmelcovna)*, strojopis, Boskovice, březen 2010. Zde je též uveden kompletní přehled archivních pramenů a souhrnný přehled použité a související literatury.

2 První doloženou zprávou o voroplavbě na Vltavě je privilegium Jana Lucemburského z roku 1316. Také Karel IV. v polovině 14. století voroplavbu podporoval, vydal například nařízení, že všechny jezy na Vltavě musí mít zařízení pro voroplavbu čili vorové propusti. Viz Josef EMLER: *Pořádek plavců a právo poříčné v Podskalím*, in: Památky archeologické VII, 1868, s. 5–24 (též jako součást pamětního spisu, sestavil Čeněk ZÍBRT: *Praha se loučí s Podskalím, Pamětní list slavnosti, pořádané od místního odboru Ú. M. Š. pro král. Vyšehrad a okolí*, Praha 1910); též Ivan HONL: *Stručný přehled nejstarších období Vltavské plavby*, in: Historická geografie 11, 1973, s. 117–137.

3 Pavel SUČEK: *Významné vodní stavby Slavkovského lesa a jejich současný stav*, přednáška přednesená na 40. ročníku sympozia Hornická Příbram ve vědě a technice, sekce Evropské hornictví a tradice, téma T-12, říjen 2001; Jiří MAJER: *Těžba cínu ve slavkovském lese v 16. století*, Praha 1970.

4 Zdeněk BARTA: *Plavební kanál Fláje – Clausnitz v Krušných horách*, Chomutov 1999; Vít JOZA, Tomáš DVOŘÁK: *Plavební kanál Fláje – Clausnitz v Krušných horách*, in: Lesnická práce 79, 2000, č. 12, s. 566.

5 Václav HAJER: *Volná plávka dřeva a voroplavba na řece Malší a jejích přítocích*, in: Kaplický zpravodaj, informační občasník městského úřadu Kaplice IX, 2005, č. 9, s. 8; č. 10, s. 7. Internetové stránky obce Hojná Voda uvádějí, že na stavbu tohoto kanálu byli povoláni holanďští stavitelé a dělníci se zdůvodněním, že mají se stavbami kanálů bohaté zkušenosti. Viz www.hojnavoda.eu, oddíl Historie, kapitola Horní Hvozď – plavba dřeva, citováno červen 2010.

6 Jiří ZÁLOHA: *Josef Rosenauer – Šumavský plavební kanál*, in: Jiskra, okresní noviny okresu Český Krumlov, 1973, č. 31–35, separát 20 stran, s výhradou k tvrzení „první svého druhu na evropské pevnině“; též Jiří NEUMANN: *200 let od založení Schwarzenberského*

projektant a vrchní stavitel, knížecí schwarzenberský lesní inženýr Josef Rosenauer,⁸ muž neobyčejných odborných kvalit a nezdolné energie.

Dřevoplavební kanál Suchý – Šmelcovna

S potěšením mohu konstatovat, že podobné, velmi zajímavé a unikátní technické dílo lze najít i na Dražanské vrchovině v boskovickém regionu. Je to starý kanál na plavení dřeva, který začínal pod rybníkem U adjunkta 0,8 km severovýchodně od obce Suchý na katastrálním území Velenov; trasa dále prochází katastrem obce Vratíkov, dotýká se katastrů obcí Hrádkov a Vážany a konec plavby byl v rybníku u pily Šmelcovna⁹ v katastrálním území Boskovice. Podle míst ohraničujících jeho trasu obdrželo toto vodní dílo název *Dřevoplavební kanál Suchý – Šmelcovna*. Délka plavební trasy ani výškový rozdíl ze Suchého na Šmelcovnu nejsou sice tak značné, jako například u kanálů vzpomínaných výše, v rozsahu a náročnosti stavebních prací, ve vyspělosti a nápadech technického řešení a nakonec i v otázce svého stáří se však plavební kanál Suchý – Šmelcovna může směle postavit po bok Schwarzenberskému plavebnímu kanálu a dalším podobným stavbám. Pro ilustraci a základní představu o rozsahu a specifikách dřevoplavebního kanálu Suchý – Šmelcovna uvedu několik technických údajů:

Celková délka plavební části kanálu od konce napájecí stoky (začátek plavení dříví, staničení kanálu 0,12 km, nadmožská výška 666 m nad mořem) po rybník Na Šmelcovně (konec plavení dříví, staničení 7,75 km, nadmožská výška 382 m nad mořem) je 7,63 km. Vezmeme-li v úvahu délku hlavního 2,50 km se začátkem v nadmožské výšce 717 m, délku rybníka U adjunkta 0,11 km, délku napájecí stoky 0,12 km, délku plavebního kanálu 7,63 km a délku odtokového kanálu 0,20 km s vyústěním do říčky Bělá v nadmožské výšce 377 m, vychází celková délka trasy 10,56 km s překonaným výškovým rozdílem 340 m. Započteme-li pak délku inventovaných sběrných kanálů 2,65 km, docházíme k celkové účtyhodné hodnotě 13,21 km.

Při realizaci stavby dřevoplavebního kanálu ze Suchého na Šmelcovnu dokázali dávní stavitelé využít nejen různé stavební materiály podle charakteru okolí kanálu (v horní části především dřevo, ve spodní části kámen, eventuálně kombinaci dřeva a kamene), ale také různé typy vodních cest (kanál vyložený dřevem, kanál vyložený kamenem, dřevěný vodní skluz, umělé zemní koryto, podzemní klenutý kanál). Unikátním činem bylo pak zcela nevídané a ojedinělé překonání rozvodnice a tím převedení potřebné vody z povodí říčky Punkvy do povodí říčky Bělá. Niveleta kanálu se v těchto místech pohybuje s centimetrovými rozdíly v protispá-

du,¹⁰ což je technický problém i v dnešní době. V době výstavby kanálu před stovkami roků to byl nápad i čin zcela mimořádný. Z dalších zvláštností řešených a překonaných staviteli kanálu nutno na prvním místě jmenovat vybudování 1,10 km dlouhého dřevěného vodního skluzu průměrného sklonu 10,55 % nad balvanitým a strmým korytem potoka Kozel s uklidněním vodního toku i plaveného dříví ve speciálním oválném záchytném rybníku (takzvaná „klauze“). Za zmínku stojí též vyřešení problému s meandrujícím tokem a rozvahněnou údolní nivou Orlového potoka pod obcí Vratíkov vybudováním koryta ve svahu nad údolním dnem, podobné vedení kanálu ve svahu od jezu na říčce Bělá ke Šmelcovně a odvedení vody z rybníka Na Šmelcovně zpět do Bělé podzemním kamenným klenutým kanálem.

Co se týká dřevinného druhu, charakteru nebo množství kanálem plaveného dříví, nebyly prozatím ani v archívních materiálech, ani v literatuře zjištěny žádné konkrétní údaje.¹¹ Podle výpočtů, provedených s ohledem na parametry kanálu (průměrný poloměr zatáček asi 30 m, průměrná šířka koryta asi 1 m), se zde mohly bezpečně plavit kmeny až 12 m dlouhé.¹² Vzhledem ke složitosti trasy lze však spíše předpokládat dopravu pouze takzvaného sáhového, případně na jinou délku kráceného dříví,¹³ nikoliv celých kmenů. Vlastivěda moravská sice připomíná,¹⁴ že se kanálem plavilo nejen dříví palivové, ale také stavební, podrobnější údaje o délce nebo charakteru zmiňovaného stavebního dříví však neuvádí.

Hovoříme-li o výjimečnosti tohoto díla, je nutně připomenout, že nevzniklo osamocně. Bylo součástí nejen dalších dřevoplavebních kanálů, ale také celé soustavy sběrných příkopů, drénů a záchytných rybníků v povodí říčky Bělá, jíž bychom těžko hledali nějakou obdobu a jejíž zbytky lze nalézt v širokém okolí. Plavební soustava zahrnovala kromě popisovaného dřevoplavebního kanálu Suchý – Šmelcovna s předpokládaným samostatným plavením dříví horní a střední část Orlového potoka¹⁵ pravděpodobně také další plavební stoky. Zachované kamenné ohrázení břehů v délce asi 500 m se zpevněním boků 1,20 m vysokou kamennou rovnaninou a dnem chráněným kamennou dlažbou s dřevěnými prahy má například Kořenecký potok (lidově nazývaný Kořeňák), který Jana Oppeltová¹⁶ dokonce nazývá Kořenecký plavební kanál jako nepochybnou součást plavebního systému v této oblasti. Pomístné ohrázení břehů lze vidět také u Višňového potoka (lidově název Višňák), jehož podstatná část je ve vodohospodářských mapách nazývána Benešovský příkop. Vzniká tak prostor k úvahám o plavení dříví také těmito dvěma toky, tím spíše, že před jejich

ústím do Bělé v Melkovském údolí jsou zřetelně patrné zbytky velkých rybníků, dost možná pro zachycení těmito toky plaveného dříví. Součástí celé vodní soustavy byl též systém sběrných drénů a příkopků, které sbíraly vodu z četných rašeli-

■ Poznámky

plavebního kanálu, in: Památky a příroda – časopis státní památkové péče a ochrany přírody 15, 1990, č. 4, s. 225–230, se stejnou výhradou.

7 Jiří BĚL, Zdeněk ETLER, Jiří BARTÁK: *Plavení dříví na střední Šumavě – 200 let Vchynicko-Tetovského kanálu*, Plzeň 2001; Jan REICHARDT, Blanka REICHARDOVÁ: *Stará Šumava – Pláně a Povydrí (Der alte Böhmerwald – die Gefilde und das Widratai)*, Praha 2004; *Vchynicko-Tetovský kanál*, in: Jitka MELICHOVÁ: *Šumava, průvodce Olympia*, Praha 1973, s. 234–235.

8 Narodil se 26. února 1735 v Chvalšínách u Českého Krumlova, zemřel 10. března 1804 v Českém Krumlově.

9 Souhrnně se celý historicky i krajinářsky velmi zajímavý a rozsáhlý areál nazývá Dva dvory.

10 Zjistili Ing. František Mlateček a Ing. Tomislav Oppelt při terénních průzkumech a zaměrování trasy kanálu v roce 1987 (viz též pozn. 20). Publikováno Jana OPPELTOVÁ: *Plavební kanál Suchý – Šmelcovna*, in: *Vlastivědné Boskovice 1988*, Materiál XIII. konference vlastivědných kroužků, Boskovice 1988, s. 51–74, zde zmiňována s. 52; též: *Plavební kanál Suchý – Šmelcovna na Dražanské vrchovině*, in: *Zkoumání výrobních objektů a technologií archeologickými metodami*, sborník ze semináře konaného 7. 4. 1987, Brno 1988, s. 181–200, zde zmiňována s. 186.

11 Rudolf BAGAR: *Panství Boskovice*, in: *Stručné historické informace podle větších vlastníků lesa v působnosti pobočky Ústavu pro hospodářskou úpravu lesů (dále jen ÚHÚL) v Brně*, Brno 2002, s. 26–28. Z materiálů pobočky ÚHÚL v Brně zpracoval doc. Ing. Rudolf Bagar, CSc., který zde uvádí, že lesy panství Boskovice byly v letech 1725–1737 tvořeny z největší části kmenovinou jehličnatou (v druhovém složení jedle, smrk, borovice) a listnatou (buk, javor), méně pak pařežinou (dub, habr, bříza).

12 Výpočet provedli Ing. František Mlateček a Ing. Tomislav Oppelt při terénních průzkumech a zaměrování trasy kanálu v roce 1987, publikováno Jana OPPELTOVÁ 1988 A, cit. v pozn. 10, s. 65; též 1988 B, cit. v pozn. 10, s. 185.

13 1 sáh (moravský, český) = 1,77 m, pro Novohradský plavební kanál je zmiňováno plavení polen o délce 2 vídeňské sáhy (= 3,8 m), viz Václav HAJER, cit. v pozn. 5. Pro jiné kanály není speciální plavební míra polen uváděna.

14 Jan KNIES: *Vlastivěda moravská II, Místopis Moravy, Boskovský okres*, Brno 1904, s. 177.

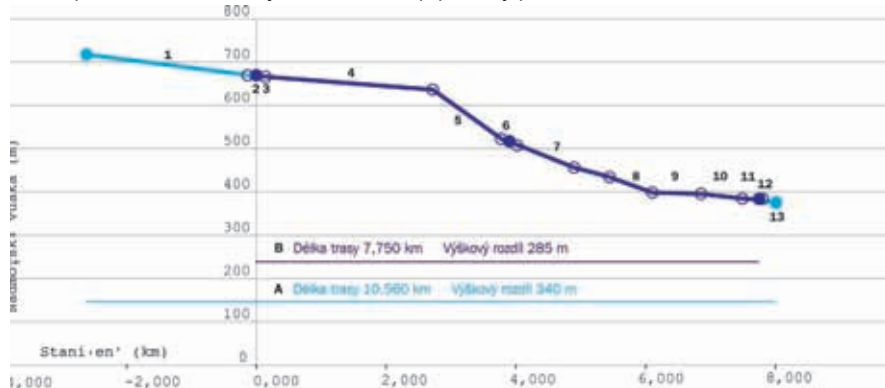
15 Jana OPPELTOVÁ 1988 A, cit. v pozn. 10, s. 58; též 1988 B, cit. v pozn. 10, s. 189.

16 Jana OPPELTOVÁ 1988 A, cit. v pozn. 10, s. 68; též 1988 B, cit. v pozn. 10, s. 182.

2

Dřevoplavební kanál Suchý – Šmelcovna / podélný profil

3

Obr. 2. Mapa dřevoplavebního kanálu Suchý – Šmelcovna, trasa kanálu včetně schematického zákresu sběrného systému.

Obr. 3. Graf dřevoplavebního kanálu Suchý – Šmelcovna. Legenda: A – podélný profil od začátku zdrojnic po vtok do Bělé, B – podélný profil od rybníka U adjunkta po rybník Na Šmelcovně, 1 – sběrný systém, 2 – rybník U adjunkta, 3 – napájecí stoka, 4 – zemní koryto 1, 5 – potok Kozel, dřevěný vodní smyk, 6 – rybník Markův, 7 – Orlový potok 1, 8 – zemní koryto 2, 9 – Orlový potok 2, 10 – Bělá, 11 – zemní koryto 3, 12 – rybník Na Šmelcovně, 13 – vtok do Bělé.

Obr. 4. Mapa dřevoplavebního kanálu Suchý – Šmelcovna, detail sběrného systému.

nišť, zrašeliněných půd, terénních depresí, zamokřených lesních louček a podmáčených lesů a sváděly ji do záchytných rybníků. Tyto rybníky byly budovány především v údolích na vodním toku Bělá a jejich přítocích, lze je však nalézt i v lese vysoko na svazích. Popis celé této vodní soustavy a vyhodnocení její funkce se však vymyká posilání předkládané práce.

Popis trasy

V dalších odstavcích si blíže povšimneme výše nastíněných zvláštností.¹⁷

Sběrný systém (hlavník 2,50 km, sběrné drény 2,65 km, viz obr. 4). Provoz kanálu byl samozřejmě nemyslitelný bez důmyslně vybudované sítě záchytného systému nad rybníkem U adjunkta, který pomocí sběrných příkopů a posléze hlavního drénu soustřeďoval vodu z rozsáhlých rašeliníšť, silně zamokřených zrašeliněných půd v lesích a ze zamokřených luk nad rybníkem od Suchého směrem k obcím Benešov, Pavlov a Buková. Voda byla sváděna důmyslným systémem povrchových příkypků a sběrných kanálů do hlavního drénu. Jedním systémem se tedy dosáhlo dvojího účinku – voda byla odvedena ze zamokřených enkláv (které se tím vysušovaly, zpřístupňovaly a zlepšovaly pro pěstování lesa i trvalých travních porostů) a pomocí hlavního drénu přivedena do rybníka U adjunkta, kde představovala nenahraditelný zdroj energie pro plavení dříví. Průběh tohoto hlavního drénu (hlavníku) lze ještě dnes dobře sledovat. Začíná na severních svazích nejvyššího vrcholu Dražanské vrchoviny Skalky (nadmořské výšky 735 m nad mořem) v nadmořské výšce 717 m, obloukem přechází přes severozápadní a západní svahy tohoto vrcholu a pokračuje jihozápadním směrem až do rybníka U adjunkta. V místech s větším spádem probíhá koryto vcelku přímě, v místech menšího spádu nebo členitějšího terénu vytváří tok hlav-

4

níku mimořádně kroucené meandry, jdoucí často až do protisměru. Z tohoto důvodu se přesná délka nedá bez detailního zaměření stanovit, podle hrubého měření je délka hlavního drénu zhruba 2,50 km.¹⁸

Do tohoto hlavníku jsou pak z obou stran zaústěny sběrné kanály: z levé strany je známo celkem 7 kanálů souhrnné délky 2,15 km, z pravé strany celkem 2 kanály souhrnné délky 0,50 km, celkem lze tedy nalézt 9 sběrných kanálů souhrnné délky 2,65 km. Počítány jsou zde ovšem pouze do dnešních dob zachované větší kanály, které lze inventovat a spočítat jejich délku. Vyčíslení délky menších kanálů, které jako téměř neviditelná síť probíhají terénem a odvodňují rozsáhlé plochy lesa, je naprosto nesplnitelný úkol, také proto, že průběhem času zcela určitě mnoho z těchto kanálů zaniklo. Podle hrubých propočtů tak hlavník se sběrnými kanály, úhrnné délky 5,15 km, sbírá a odvádí vo-

■ Poznámky

17 Přehlednou situaci ukazuje obr. 2 a 3.

18 Na novějších mapách je již tento hlavník veden jako součást vodního toku Žďárná, což byl původně pouze název vodoteče vytékající z rybníka U adjunkta z jihovýchodní části hráze.

5

6

7

8

Obr. 5. Dřevoplavební kanál Suchý – Šmelcovna, km 0,00, rybník U adjunkta. U spodní hrany hráze je zasypaná původní výpust, kde se nachází počátek staničení kanálu, tedy bod 0,00, 2006.

Obr. 6. Dřevoplavební kanál Suchý – Šmelcovna, km 0,40, kanál v zemním korytě 1. Rozměrné koryto prochází podél okraje lesa, ale jeho mohutnost se začíná ztrácet pod navezenými odpadky, 2006.

Obr. 7. Dřevoplavební kanál Suchý – Šmelcovna, km 1,30, kanál v zemním korytě 1. Trasa opouští chatovou oblast a pokračuje lesními porosty, 2007.

Obr. 8. Dřevoplavební kanál Suchý – Šmelcovna, km 1,60, kanál v zemním korytě 1. Po opuštění chatové oblasti vede trasa kanálu směrem k dílu Přibytá a ke spojení s potokem Kozel, 2007.

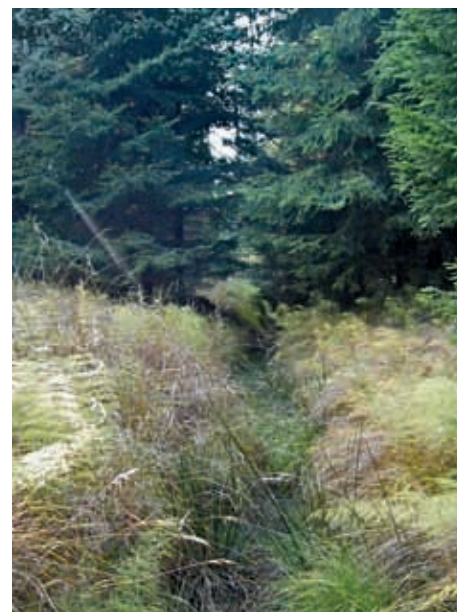
Obr. 9. Dřevoplavební kanál Suchý – Šmelcovna, km 0,08, napájecí stoka. Kanál se obloukem stáčí vlevo od cesty do lesního porostu, 2006.

du z povodí rozlohy přibližně 2,8 km².

Rybník U adjunkta (délka 0,11 km, obr. 5), nazývaný také Benešovský nebo Horní, byl původně dle známek v terénu mnohem větší a pravděpodobně i mnohem hlubší než dnes a sloužil jako zásobárna vody pro plavení dříví. Kromě hlavního drénu (hlavníku) popisovaného výše se do něj sbíhají ještě další kanály odvodňující přilehlé terénní de-

prese. V hrázi rybníka jsou patrní celkem tři výpusti. Výpust zásobující vodou napájecí stoku a dále pak celý kanál se jako funkční nezachovala. Tato výpust byla umístěna v hrázi v jihozápadní části rybníka, v místech, kde zůstal přirozený průsak vody. Druhá výpust, na jihovýchodní straně hráze, je funkční, napájecí vodou rybník u obce Suchý. V poslední době byla vybudována ještě třetí výpust na východní straně rybníka. Zda v dobách provozu kanálu existovaly jako funkční obě staré výpusti, nelze dnes již posoudit, není to však pravděpodobné. Všeobecně je o napájecím rybníku a plavebním kanálu tato zmínka ve *Vlastivědě moravské*¹⁹ u popisu obce Suchý: „...za starších dob odvádělo se dříví z okolních lesů vodní strouhou, která vedla z rybníka u Suchého velikým obloukem do potoka Vratíkovského. Hluboký kanál, dosud patrný, z jara a za velikých dešťů naplnil se vodou z rybníka, po níž se plavilo dříví polenové i stavební...“ Pod hrází rybníka U adjunkta (staničení 0,00 km) již začínala trasa vlastního kanálu.

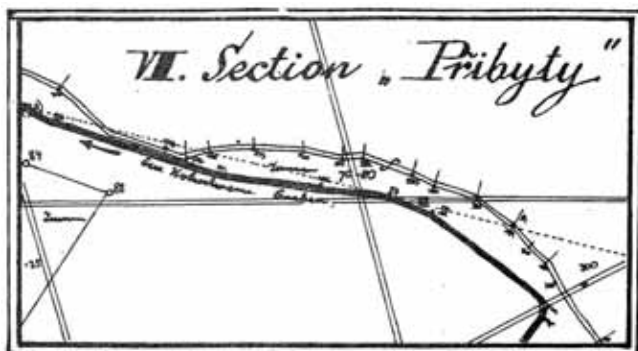
Napájecí stoka (délka 0,12 km, obr. 9) sloužila k přívodu vody z rybníka do hlavního koryta. Od vlastního kanálu se lišila menším profilem a menšími rozměry koryta: šířka dna 0,9 m, šířka koryta 2,5 m, hloubka asi 0,5–0,7 m. U konce napájecí stoky se do ní proti sobě připojují dva větší svodníky, každý z jedné strany koryta. Také do těchto

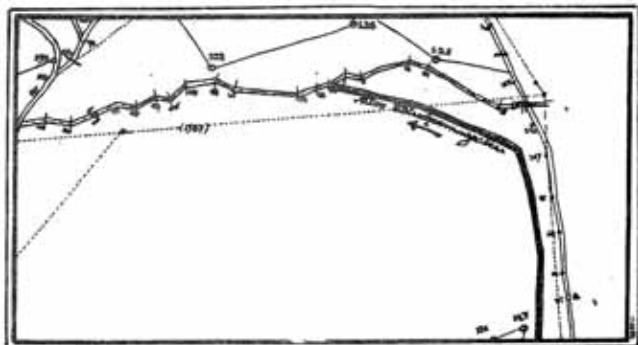
9

■ Poznámky

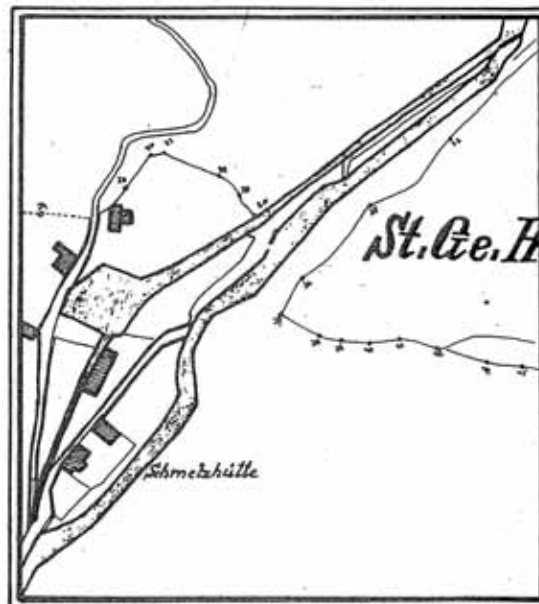
19 Jan KNIES, cit. v pozn. 14, s. 177.

10

11

12

Obr. 10. Mapa dřevoplavebního kanálu Suchý – Šmelcovna, část kanálu kolem staničení 1,90–2,10 km (místo, kde je koryto kanálu přetnuto lesní cestou). Překreslení části mapy – Moravský zemský archiv Brno (dále jen MZA), fond D 9: Indikační skica. Měřítko předložené kopie není totožné s měřítkem originálu, nákras je pro lepší čitelnost zvětšený. (Reprofoto)

Obr. 11. Mapa dřevoplavebního kanálu Suchý – Šmelcovna, část kanálu kolem staničení 2,72 km (zaústění zemního kanálu do potoka Kozel). Překreslení části mapy – MZA Brno, fond D 9: Indikační skica. Měřítko předložené kopie není totožné s měřítkem originálu, nákras je pro lepší čitelnost zvětšený. (Reprofoto)

Obr. 12. Mapa dřevoplavebního kanálu Suchý – Šmelcovna, část kanálu kolem staničení 7,51–7,95 km (odvod vody jezem z říčky Bělá, přítok a rybník Na Šmelcovně, odtokový kanál). Překreslení části mapy – MZA Brno, fond D 9: Indikační skica. Měřítko předložené kopie není totožné s měřítkem originálu, nákras je pro lepší čitelnost zvětšený. (Reprofoto)

svodníků byly z obou stran zaústovány menší sběrné kanály, odvodňující zamokřené lesní porosty a rašelinné terénní deprese se stagnující vodou. V tomto místě se tedy podstatně zvyšuje množství protékající vody, koryto se proto úměrně rozšiřuje a částečně i prohlubuje, od tohoto místa je tedy kanál svými rozměry i množstvím protékající vody schopný pro plavení dříví.

Zemní koryto 1 (délka 2,60 km, obr. 6, 7, 8) má tok vedený umělým kanálem vyhloubeným v zemi. Tento úsek kanálu je charakterizován největším objemem zemních prací. Koryto vede v zářezu, nejprve relativně mělkém, postupně však stále mohutnějším (hlubším a širším). Protože trasa probíhá zhruba po vrstevnici, bylo nutno pro dosažení potřebného spádu koryto neustále mírně zahlubovat (hloubka kanálu zde dosahuje 5–6 m, šířka dna je 1,3 m, šířka vlastního koryta asi 7,5 m, šířka horní části kanálu 9,5–10 m); také již bylo třeba pozvolna překonávat protispádu terénu, zvyšující se směrem k rozvodnici. Vykopaná zemina je navršena podél kanálu a tvoří zvýšený val, na jehož vrcholu probíhala obslužná cestička. Stěny kanálu jsou ve spodní části svíslé, opevněné podélnými plůtky buď z tyčoviny, nebo ze spletených silných větví. V tomto úseku realizovali stavitelé kanálu jeden z naprosto unikátních činů při stavbě vodních děl – rybník U adjunkta včetně přítokových kanálů leží v povodí říčky Punkvy, potok Kozel, kterého bylo pro plavení dříví využito v dalším úseku, již patří do povodí říčky Bělá.

Trasa kanálu tak překonává rozvodnici mezi povodím Punkvy a povodím Bělá. Překonání rozvod-

nice bylo dosahováno rázy vody, tedy prudkým zvýšením hladiny vody v korytě. Takto vytvořená vlna pak svou energií překonala mírný protispádu a přehoupla se do povodí Bělá. Nadmořská výška začátku tohoto úseku je 666 m nad mořem, výška rozvodnice 673 m, celkové zvýšení terénu od začátku kanálu k rozvodnici je tedy 7 m. Rozdíl nadmořských výšek překonalo koryto jednak postupným zahlubováním, jednak částečným vedením nivelety dna v protispádu. Moderním a přesným nivelačním přístrojem zaměřený podélný profil kanálu ukazuje v těchto místech převýšení podélné nivelety kanálu do protispádu o výšku zhruba 10 cm.²⁰ Tuto výšku musela tedy vzedmutá vlna překonat, aby mohla zdolat rozvodnici.

Vytýčit a vybudovat takto přesně trasu není jednoduché ani v dnešní době přesných nivelačních přístrojů. V době výstavby kanálu před stovkami roků to byl nápad i čin zcela mimořádný, dodnes hodný stálého obdivu.

Podstatná část tohoto úseku kanálu je z celé trasy nejzachovalejší a v terénu nejvíce patrná. Menší část je však zcela zdevastovaná zavážením odpady a výstavbou rekreačních chat, které byly umístěny přímo do trasy plavebního kanálu. Na konci tohoto úseku se v mírné levotočivé zatáčce umělé zemní koryto kanálu napojuje na přirozený vodní

■ Poznámky

20 Zjistili Ing. František Mlateček a Ing. Tomislav Oppelt při terénních průzkumech a zaměřování trasy kanálu v roce 1987, citace literatury viz pozn. 10.

tok, lesníky i místními obyvateli nazývaný Kozel.

Vodní dřevěný skluz (délka 1,10 km). Potok Kozel má sice relativně dostatečné množství vody pro plavení dříví, jeho koryto však není k tomuto účelu příliš příznivé. Má velmi příkrý spád, je silně kamenité až balvanité s přirozenými stupni a prahy, místy má charakter kaňonu s četnými balvany a peřejemi. Název Kozel je údajně odvozen právě od bystřinného charakteru toku, který „skáče jako kozel“. Potok proto v podstatě nemá údolní nivu, jeho koryto je zahlabeno do podkladů svahů. Zmínky v literatuře²¹ i konkrétní stav koryta potoka s dochovanými známkami jeho úprav ukazují zcela jednoznačně na to, že pro překonání této vážné překážky při plavení dříví uplatnili stavitelé metodu dřevěného vodního skluzu, postaveného nade dnem potoka. Dřevěné koryto sledovalo zhruba niveletu toku potoka Kozel. Protože však potok neteče rovně a tvoří četné nepravidelné zákruty (pro plavení dříví naprosto nepřijatelné), byly v těchto případech žlaby vedeny přímějším směrem mimo zákruty toku. Názorně to dodnes dokazují prohlubně v zemi, probíhající mezi zákruty a spojující potok do přímé linie. Na tyto prohlubně bylo pak koryto volně položeno.

Uvážíme-li, že vodní skluz dosahoval celkové délky 1,10 km a průměrného spádu 10,55 %, musíme se obdivovat dokonalému provedení této tesařské práce. O metodě použití dřevěného skluzu čteme ve *Vlastivědě moravské* při popisu obce Vratíkov: „...z lesů u Suchého vedl hluboký příkop, dosud zachovaný, do potoka Kozla, který byl vybedněn dřevem, a takto utvořenou stokou na jaře a za přivalů deštových plavívalo se dříví do Bělé k pilám boskovským...“²² Těsně před ústím skluzu do Markova rybníka se tok potoka Kozel spojuje s potokem Orlovým, do kterého se vlévá jako jeho pravostranný přítok, a kanál pokračuje dále korytem potoka Orlového.

Markův rybník (délka 0,12 km, síla hráze 5 m, obr. 13). Markův rybník je umělá nádrž oválného tvaru, vybudovaná přísně účelově, jejíž existence byla přímo podmíněna potřebami plavení dříví. Dřevo dopravované dřevěným vodním skluzem má totiž vždy na mokřím podkladu větší rychlost než vodní proud. Z bezpečnostních důvodů tedy většina skluzů, zvláště skluzů budovaných v pozdější době, ústila do vodní nádrže, kde došlo k uklidnění prudce tekoucí vody a ke zmenšení rychlosti plaveného dříví. Tak tomu bylo i v našem případě, kdy při délce a spádu vybudovaného skluzu bylo důkladné uklidnění vodního proudu i dříví absolutní nutností. Tomuto účelu byl také podřízen celkový tvar rybníka. Je silně oválný, kapkovitého tvaru s delší osou ve směru toku (délka 120 m, šířka se od vtoku Orlového potoka do ryb-

níka směrem k hrázi zvětšuje až na asi 35 m). Tímto způsobem byla také zajištěna potřebná délka vodní hladiny pro uklidnění toku i plaveného dříví. Markův rybník byl tedy na trase plavebního kanálu vybudován jako takzvaná klauza k zachycování a zbrzdování v mokřím dřevěném skluzu velmi rychle se pohybuujícího dříví, sloužil také jako zásobárna většího množství vody pro další plavbu. Břehy rybníka byly ve spodní části, kde již plavené dříví mohlo narážet do boků a způsobit tak jejich poškození, opevněny mohutnou kamennou rovnáninou z drob. Jádrem hráze bylo provedeno z rovnáného kamene (obr. 14), před nárazy dříví byla hráz na vnitřní straně – podobně jako boky rybníka ve spodní části – zpevněna kamenem. Uprostřed hráze byla propust, pravděpodobně se stavidlem. Účelovost Markova rybníka podtrhuje a dokumentuje jeho současný stav. Jakmile skončilo plavení dříví a rybník tím ztratil svůj původní smysl, pro který byl vybudován, ustala také jeho údržba. Dnes je tato nádrž bez vody, s prokopanou hrází a dnem zarostlým bylinami a náletem stromů. Pouze meandrující tok Orlového potoka protéká náplavy na dně.

Kanál v toku Orlového potoka od Markova rybníka po zemní koryto 2 (délka 1,47 km). Pod hrázi Markova rybníka má koryto kanálu poněkud jiný profil. Bylo zahlabováno do terénu a rozšiřováno pro dosažení příznivějších parametrů, o čemž svědčí dva valy z nasypané zeminy, uložené z obou stran podél koryta. Předpokládáme, že tato zemina byla získána při zemních pracích v korytě. Dno bylo podle svědectví Ludmily Dvořákové²³ chráněno podélně otesanými kmeny, stopy ve dně však ukazují spíše na položené velké kameny (viz níže). Zajímavé je, jak stavitelé dokázali dokonale využít místně dostupného materiálu. V horním úseku byl velký nedostatek kamene, koryto bylo tedy z velké části zpevněno a vyloženo dřevem. V této dolní části trasy je ve skalnatých svazích kolem potoka množství kamenů a balvanitých výchozů; tento materiál byl tedy použit pro zpevnění koryta – boky byly zpevněny kamennou rovnáninou, kladenou na sucho tak, aby vydržela případné nárazy klád, koryto bylo tedy z obou stran ohrázováno (obr. 15). Dno bylo chráněno především volně položenými velkými plochými kameny, pouze v některých místech byly na dno položeny otesané kmeny. Profil kanálu je zde: šířka dna 1,4 m, horní šířka koryta průměrně 3,2 m. Tímto způsobem bylo koryto (i když pravděpodobně jen pomístně) upraveno včetně zemního kanálu ve svahu pod Vratíkovem prakticky až po soutok potoka Orlového s říčkou Bělou. Případné meandry a jiné nerovnosti toku byly narovnávány podobně jako u vodního toku Kozel. Ke konci po-

pisovaného úseku je Orlový potok posilován zprava dalším přítokem. Tvoří jej vlastně trojice potoků tekoucích od Benešova a Okrouhlé, po svém soutoku souhrnně nazývaných Okrouhlecký potok. Podle záznamů na starých lesnických mapách se údajně také tímto přítokem plavilo dříví do hlavního kanálu a pak dále na Šmelcovnu.²⁴

Zemní koryto 2 (délka 0,70 km). V trati Mlýnek pod obcí Vratíkov přibírá Orlový potok zleva vodní tok Valchovka, pramenící u Ludíkova, s jeho třemi pravostrannými a jedním levostranným přítokem. Po soutoku těchto vodotečí jejich společné koryto volně meandrovalo a rozlévalo se v silně rozbahnělé údolní nivě, což bylo pro plavbu dříví velmi nepříznivé a muselo ji nutně ztěžovat. S problémem meandrujícího a rozlévajícího se toku v široké údolní nivě se stavitelé vyrovnali zajímavým a velmi unikátním řešením. Na posledním úseku k soutoku s Valchovkou Orlový potok poměrně prudce klesá. Ještě před tímto klesáním (a tedy soutokem Orlového potoka a Valchovky) opustili stavitelé původní koryto Orlového potoka a vedli kanál ve svahu ve výšce 2–3 m nad údolním dnem. V této výšce vybuvovali nové koryto sice s menším spádem, ale s příznivějšími směrovými poměry. Toto řešení potvrzují nejen staré lesnické mapy,²⁵ ale především zachované, poměrně dobře znatelné koryto, po úpravě používané jako cesta. Na spodní straně této cesty byly pak vidět pomístně zbytky kamenné rovnániny, snad pozůstatky z opevnění kanálu. Celá tato lokalita je dnes nenávratně zničená a zatopená vodou z jedné větve Boskovické přehrady na Bělé.

Kanál zpět v korytě Orlového potoka po soutoku s říčkou Bělá (délka 0,75 km). Když trasu kanálu převedli stavitelé přes nepříznivé místo obloukem o velkém poloměru, vrátili se zpět do koryta potoka. Nejprve bylo nutno vyhnout se menšímu skalnatému výchozu, zasahujícímu do koryta ze severní strany, což v podstatě nezpůsobilo větší zásahy do trasy kanálu. Problém meandrujícího toku – i když v poněkud menší formě – však zůstal. Nejsnadnějším řešením bylo některé části

■ Poznámky

²¹ Jan KNIES, cit. v pozn. 14, s. 217.

²² Tamtéž.

²³ Svědectví kronikářky obce Velenov paní Ludmily Dvořákové uvádí Jana OPPELTOVÁ 1988 A, cit. v pozn. 10, s. 58; viz též František MLATEČEK, cit. v pozn. 1; Jana OPPELTOVÁ 1988 B, cit. v pozn. 10, s. 188 a pozn. 5.

²⁴ Jana OPPELTOVÁ 1988 A, cit. v pozn. 10, s. 58; též 1988 B, cit. v pozn. 10, s. 189.

²⁵ Jana OPPELTOVÁ 1988 A, cit. v pozn. 10, s. 60; též 1988 B, cit. v pozn. 10, s. 189.

13

Obr. 13. Dřevoplavební kanál Suchý – Šmelcovna, km 3,82, Markův rybník, pohled od vstupu Orlového potoka do rybníka směrem k hrázi, na dně meandruje Orlový potok, 2006.

toku vyrovnat a tím docílit alespoň částečně schůdnějšího průběhu trasy bez největších zatáček a meandrů. Ve starých katastrálních mapách je toto částečné vyrovnání koryta Orlového potoka v tomto úseku ještě zakresleno.

Kanál v korytě říčky Bělá (délka 0,665 km). Orlový potok, kterým vedla trasa kanálu, se vlévá jako levostranný přítok do Bělé, dále se tedy dříví plavilo korytem Bělé. Pro odklon vody a plaveného dříví do přívodního kanálu k rybníku a pile na Šmelcovně bylo v toku říčky Bělá zřízeno dřevěné jezové zařízení se záchytnými česlicemi (lidově nazývanými hrable, obr. 16).

Přívodní kanál ke Šmelcovně – zemní koryto 3 (délka 0,235 km). Výškově je tento úsek situován vybudováním kanálu ve skalnatém svahu nad úrovní koryta Bělé. Toto náročné řešení usnadňovalo manipulaci s dřívím a zajišťovalo dostatečný rozdíl hladiny pro pohon vodního kola pohánějícího pilu. Kolem kanálu vedla obslužná cestička, dodnes dobře patrná. Kanál ústí do rybníku před pilou na Šmelcovně (německy v dřívějších dobách nazývanou Schmelzhütte). Zde putování dříví vodou končilo, tady bylo tříděno k dalšímu zpracování nebo nakládáno na povozy k jinému použití.

Rybník Na Šmelcovně, odvedení vody zpět do Bělé (délka 0,20 km, obr. 17). Jako poslední technickou zajímavost trasy nutno uvést, že voda z rybníka Na Šmelcovně odchází zpět do koryta říčky Bělá prostorným klenutým kamenným podzemním kanálem délky 160 m.

Časová datace

Ohledně datování stavby, provozu a zániku plavebního kanálu Suchý – Šmelcovna nelze učinit jednoznačný závěr, protože o popisovaném vodním díle nejsou dosud známy písemné doklady s přesnou časovou datací. Také ojedinělé zmínky ve starší literatuře – Knies,²⁶ Viktorin²⁷ a další – jsou jen kusé, bez přesného časového určení. Pozdější údaje vycházejí z citace předchozích a podrobnější datování neuvádějí. V současné době jsou k problému vzniku a provozu tohoto kanálu vypracovány tři varianty, kdy časové umístění stavby kolísá od poloviny 16. do konce 18. století.²⁸

Podle první varianty stavbu projektovali a s největší pravděpodobností částečně realizovali Ederové ze Štiavnice, majitelé panství Boskovice v letech 1547–1567. Ederové byli zaměřeni na těžební důlní činnost a za tímto účelem také panství Boskovice od Kryštofa z Boskovic (stejně tak náruživého kutače) koupili. Výstavbu vodních děl podporovali a organizovali, kolem Banské Štiavnice jsou z této doby dodnes zachovány rybníky (zde nazývané tajchy), náhony, kanály a jiná vodní zařízení, mnohdy zajímavě až unikátně řešená.²⁹ K provádění důlní činnosti je potřebí nejen velké množství dříví (výdřeva šachet, drážky pro vozíky a podobně), ale také velké množství vody (přívod vody pro pohon vodních kol a tak dále). Přivést si s sebou odborníky, kteří by v Boskovicích problémy spojené s dostatkem dříví i potřebné vody řešili, byla pro Edery jistě jen maličkost. Základy vlastního kanálu, nebo alespoň některých technicky náročnějších úseků, způsob řešení a návrhy technického zajištění mohli jejich odborníci celkem snadno poskytnout. Pro tuto dataci mluví také to, že stavba kanálu pro plavení

dříví musela být nutně zahájena s určitým předstihem před vlastní těžbou rud. Podobně systém kanálů a rybníků ve vrcholových partiích i v údolí byl zcela jistě započat právě vodaři, dovezenými do Boskovic ze Štiavnice. Ederové v Boskovicích vlastní těžbu nakonec neprováděli a již po dvaceti letech celé panství (patrně zklamání nezdarem v dolování, i když jsou zvažovány i otázky jejich zadlužení) dále prodali Morkovským ze Zástřížl.

Podle druhé varianty provedli stavbu kanálu Morkovští ze Zástřížl, držitelé panství Boskovice od roku 1567. V úvahu zde přichází buď období před třicetiletou válkou, kdy byla v celém Českém království, a tedy i na boskovickém panství hospodářská konjunktura a dříví jako základní materiál bylo žádané, nebo období po třicetileté válce. Zvláště dobu po třicetileté válce nutno pro výstavbu kanálu velmi zvažovat. Stavba kanálu mohla být zahájena pouze v období jisté hospodářské prosperity a s odpovídajícím počtem pracovníků. Toto období nastalo v Čechách i na Moravě až po určité době od konce třicetileté války, kdy se hospodářské i pracovní podmínky po dlouhých válečných útrapách poněkud stabilizovaly. A právě kolem roku 1670 byla Zástřížly prováděna v Boskovicích rozsáhlá obnovní a stavební činnost – v kostele sv. Jakuba stavěli novou kapli, opravovali panský pivovar, radnici a hrad, v městečku se obnovovaly mnohé domy, nad městem byl o něco později založen a stavěn dominikánský klášter s kostelem a podobně. Pro zajištění tohoto velkého objemu prací bylo také samozřejmě potřebí velkého množství dříví. Zajímavá teorie o možné stavbě v tomto období, a tím o stáří kanálu je uvedena v literatuře:³⁰ „...v roce 1672 se na Orlovém po-

■ Poznámky

²⁶ Jan KNIES, cit. v pozn. 14, s. 7, 177, 215, 217.

²⁷ Otakar VIKTORIN: *Dějiny, památnosti a pověsti kraje boskovského*, Letovice 1921, s. 76.

²⁸ Níže popisované varianty jsou v předkládaném článku uváděny pro nedostatek místa pouze ve zkratce, jejich podrobnější rozvedení a vyhodnocení je provedeno v komplexním materiálu František MLATEČEK 2010, cit. v pozn. 1, s. 28–34.

²⁹ Vladimír BÁRTA, Ján NOVÁK, Pavel LAKATOŠ: *Banská Štiavnica – stručný vlastivedný sprievodca*, Banská Bystrica 1991; Jozef VOZÁR, Jozef GINDL: *Banská Štiavnica a okolie – sprievodca po stavebných, umeleckých a technických pamiatkach*, Banská Bystrica 1968; též www.banskastiavnica.sk

³⁰ Jana OPPELTOVÁ 1988 A, cit. v pozn. 10, s. 66; táž 1988 B, cit. v pozn. 10, s. 183–184, ale bez uvedení pramene této informace.

14

15

16

17

Obr. 14. Dřevoplavební kanál Suchý – Šmelcovna, km 3,93, Markův rybník, jádro hráze provedené z rovného kamene, před nárazy dříví byla hráz na vnitřní straně zpevněna mohutnou kamennou rovinaninou z drob, 2006.

Obr. 15. Dřevoplavební kanál Suchý – Šmelcovna, km 4,10, Orlový potok, opevnění (obrázování) pravého břehu koryta narovnanými kameny, 2006.

Obr. 16. Dřevoplavební kanál Suchý – Šmelcovna, km 7,50, Bělá, jez pro odklon vody z toku do rybníka Na Šmelcovně prostřednictvím přírodního kanálu, 2006.

Obr. 17. Dřevoplavební kanál Suchý – Šmelcovna, km 7,75, rybník Na Šmelcovně, vlevo od budov rybářů je (částečně zakryté keři) ústí přírodního kanálu do rybníka, 2006.

toce v trati Mlýnek pod Vratíkovem³¹ připomíná farský mlýn. Brzy po tomto datu byl velkostatkem zničen a nesměl být obnoven...“ Knies tuto událost popisuje poněkud odlišněji, leč se stejným jádrem: „...o robotě farské činí se zmínka r. 1672. Dříve zde býval mlýn k faře náležející, uprostřed 17. století velkostatkem zničený. Mlýn nesměl býti znovu zřízen...“³² Lze uvažovat o tom, zda toto zničení farského mlýna nějak nesouvisí se stavbou plavebního kanálu, jemuž mohl překážet z důvodů stavebních i provozních. Likvidace farského mlýna kvůli stavbě kanálu se jeví jako

naprosto reálný důvod, zvláště připustíme-li zde zcela pravděpodobnou existenci jezu, mlýnského náhonu a mlýnského rybníka, což spolu s provozem mlýna mohlo být pro stavbu plavebního kanálu i vlastní plavení dříví velmi vážnou a nevíтанou překážkou.

Podle třetí varianty realizovali stavbu kanálu (nebo alespoň jeho horní části) Dietrichsteinové po roce 1763. V roce 1763 byla totiž provedena výměna pozemků mezi boskovickým a šebetovským panstvím, o čemž byla 30. června 1763 sepsána smlouva. Ke smlouvě je přiložen zevrubný popis a podrobné mapy vyměněných pozemků, ale vlastní důvod směny uveden není. Majitelem šebetovského panství byl premonstrátský klášter Hradisko u Olomouce, jehož opat Pavel Ferdinand Václavík získal touto výměnou území osady Suchý kopec (Dürrhügel) a samotná osada byla přes protesty obyvatel přesunuta do dnešní polohy s názvem Suchý.³³ Leopold hrabě Dietrichstein pak získal od kláštera díl lesa zvaný Příbyť, kudy vede část koryta plavebního kanálu. Lze se tedy domnívat, že bezprostřední příčinou směny byla zamýšlená výstavba či prodloužení plavebního kanálu, který v té době ještě neexistoval, a proto nemohl být v lesnických mapách se zákresem vyměněných pozemků uveden.

V roce 1766 pak došlo na boskovickém panství k události, která rozhodně stojí za povšimnutí. Jak

jsem již výše zmínil, původní obyvatelé obce Suchý kopec byli při praktické realizaci výměny pozemků v roce 1763 přestěhováni a vytvořili dnešní obec Suchý. Vrchnost je přesídlila, a to i přes tuhý odpor obce Žďárná, na původně žďarenské pastvisko Jablonný, situované pouze několik stovek metrů od koryta kanálu. Za tři roky vypukla vzpoura poddaných východní části boskovického panství pro neúměrné zvyšování robotních povinností, především lesních robot. V této souvislosti se sice výslovně zmínky o kanálu nebo o plavení dříví neuvádějí, ale údržba plavebního kanálu v provozuschopném stavu a povinnost pracovat při plavení dříví mohly být z hlediska poddaných jako nepřiměřené roboty posuzovány. Vzpoura, která trvala tři roky (1766–1769), byla nakonec kruté

■ Poznámky

31 Nyní trať Ve mlýnku.

32 Jan KNIES, cit. v pozn. 14, s. 215.

33 Jaroslav BRÁNSKÝ: *Plavební kanál na Suchém*, in: *Nový život Blansko XXII*, 1981, č. 35, 2. 9. 1981, s. 3, kde píše, že „přestěhováno bylo 15 rodin, které se živily především těžbou a zpracováním dřeva, později také krejčovinou“, a datum přestěhování uvádí neurčitě „kolem roku 1754“, pravděpodobně pod vlivem *Vlastivědy moravské*, viz Jan KNIES, cit. v pozn. 14, s. 177.

potlačena.³⁴ Velký vliv na stavbu plavebního kanálu – nebo alespoň na rychlost stavby – mohly mít kalamitní škody na lesních porostech. Bylo nutné v krátké době nejen takovou kalamitu zlikvidovat, ale zpracované dříví také poměrně rychle dopravit k místu jeho možného využití. Pro panství Boskovice jsou například k rokům 1739, 1740, 1751 a 1770 uváděny značné škody způsobené vichřicí, kdy speciálně v roce 1770 byly silně poškozeny právě revíry Velenov, Žďárná a Protivanov.³⁵ Toto datum až nápadně koresponduje s třetí variantou výstavby kanálu.

Etapová výstavba: dostáváme se tím k myšlence, že celá trasa kanálu nebyla stavěna v jednom období, nýbrž byla budována etapovitě. V první etapě mohla být vybudována spodní část kanálu v délce zhruba 5 km, která mohla existovat zcela samostatně s využitím zdroje vody především vodního toku Kozel, Markova rybníka jako klauzy pro uklidnění dříví a zásobárny vody, Orlového potoka, Okrouhlečského potoka a vodního toku Bělá. Druhá část, asi 2,7 km trasy v zemním korytě (zemní koryto 1), mohla být vybudována později, snad proto, aby měl kanál dostatek vody z rybníka U adjunkta a mokřadů nad ním, ale také proto, aby bylo možné touto relativně levnou a efektivní cestou dopravovat větší množství dříví z větší plochy lesů. Zdá se, že akceptováním myšlenky etapovitě výstavby se nejvíce přiblížíme pravdě:

– spodní část kanálu mohla být vystavěna již za Ederů, tedy v letech 1547–1567, nebo za Zástřizlů buď před třicetiletou válkou, kolem roku 1610, nebo po této válce a stabilizaci hospodářských poměrů, kolem roku 1670 (viz citované rozboření farského mlýna pod Vratíkovem v roce 1672). Výstavba kanálu v době Ederů nebo Zástřizlů by také dostatečně vysvětlovala nedostatek přesných datových údajů o jeho stavbě a provozu. O tomto období existuje všeobecně pro panství Boskovice jen málo písemných dokladů, a tak jejich absence není ani u tohoto unikátního a lesnický významného díla výjimkou a jen dokazuje jeho starobylost; – horní část byla později budována Dietrichsteiny po směně pozemků v roce 1763; tomu by mohla nasvědčovat vzpoura poddaných východní části boskovického panství v roce 1766 a velká kalamita v roce 1770 s poškozením lesů právě například revíru Žďárná.

Pokud připustíme tyto hypotézy s předpokládáními daty výstavby spodní části v případě Ederů ze Štiavnice v letech 1547–1567, v případě Moravských ze Zástřizlů kolem roku 1610, eventuálně kolem roku 1670, stal by se tento dřevoplavební kanál bezesporu nejstarším vodním dílem tohoto druhu na Moravě a jedním z nejstarších v celé České republice.

Ukončení plavby

Nejasná a těžko zodpověditelná není jen otázka počátku výstavby a zahájení plavení dříví, nevysvětlené zůstávají i okolnosti ukončení plaveb a důvody destrukce tohoto významného plavebního kanálu, protože ani k tomuto problému nejsou dosud známy písemné podklady nebo jiné materiály s přesnou datací. Alespoň částečný obraz o průběhu trasy kanálu s teoretickým odvozením ukončení plavby nám však podávají staré mapy (obr. 10–12). Na mapách zhotovených kolem roku 1840 (pravděpodobně k roku 1848) je kanál uváděn již jako „Alter holzschwemmgraben“, tedy „starý dřevoplavební kanál“, na jiném místě pak „Gew. (= Gewesen) Holzschwemm Graben“ – „bývalý dřevoplavební kanál“. Zde jsou přesně zakresleny zemní části plavebního kanálu včetně šipek naznačujících směr toku vody, kdežto dřevěné části, rychle podléhající zkáze (například dřevěný vodní skluz nebo vyrovnání meandrů Orlového potoka), již zakresleny nejsou. Odečteme-li od uvažovaného data zhotovení mapy dobu, za kterou mohl neudržovaný dřevěný vodní skluz propadnout zkáze, tedy asi 30–40 roků (když vyloučíme jeho možné rozebrání či odcizení po skončení plaveb, tedy likvidaci za mnohem kratší dobu), vyjde nám, že kanál musel být v provozu před rokem 1800, nejdéle do přelomu 18. a 19. století. Také v podrobném ocenění boskovického panství, provedeném k téměř roku 1848, o něm v oddíle Wasserwerke und Canale (Vodní díla a kanály)³⁶ není ani zmínka. V této době tedy nejenže již kanál nebyl v provozu, ale nemohl být ani ve stavu, kdy by se dal (třeba s většími opravami) pro plavbu dříví využít.³⁷ Se závěry zjištěnými studiem mapových podkladů korespondují i výsledky provedeného dendrochronologického průzkumu. Rozbořením letokruhů dřeva stromů, rostoucích dnes přímo v trase kanálu, bylo zjištěno, že jeho provoz musel být definitivně zastaven již před rokem 1800.³⁸

Závěr

V každém případě můžeme říci, že popisovaný plavební kanál Suchý – Šmelcovna je zcela bezesporu unikátní památkou vodního stavitelství na Moravě. Pokud se potvrdí hypotézy o důvodech a datu jeho vzniku, byl by tento kanál zaručeně nejstarší na Moravě a patřil by mezi nejstarší stavby tohoto druhu na území celé České republiky. Pro zajištění provozu dřevoplavebního kanálu Suchý – Šmelcovna byla při jeho stavbě navržena a úspěšně realizována řada technických zvláštností a zajímavostí, z nichž nejpozoruhodnější je překonání rozvodnice mezi povodím Punkvy a povodím Bělá. Z dalších zvláštností, řešených a překonaných dávnými staviteli kanálu, nutno jmeno-

vat vybudování 1,10 km dlouhého dřevěného vodního skluzu nad balvanitým a strmým korytem potoka Kozel s uklidněním vodního toku i plaveného dříví ve speciálním oválném záchytném rybníku (takzvané klauze), vybudování koryta ve svahu nad údolním dnem pod obcí Vratíkov a u přírodních kanálu na Šmelcovnu a odvedení vody zpět do říčky Bělá klenutým podzemním kanálem. I když dodnes zachované části kanálu představují jen nepatrný zlomek někdejšího rozsahu, musíme se jim stále obdivovat. Dokazují pracovitost, um, technický a řemeslnický fortel našich předků, dokumentují jejich technickou vyspělost i schopnost využít vodu jako dopravní prostředek v náročném terénu Dražanské vrchoviny. Musíme ocenit jejich detailní znalost krajiny o rozloze mnoha čtverečních kilometrů a jejich obrovský cit, se kterým toto unikátní dílo do této krajiny umístili.

Části kanálu vhodné k ochraně

Kanál by si tedy zasloužil nejméně takovou ochranu, jako mají jiná podobná vodní díla. Po vyhodnocení technických i faktografických údajů lze k ochraně navrhnout následující nejvíce zachované části tohoto dřevoplavebního kanálu:

Km 0,12–0,65 = 0,53 km: kanál v zemním korytě, od konce napájecí stoky (vlastní začátek kanálu) přes postupné zahlubování koryta při překonávání rozvodnice až k chatové zástavbě.

Km 1,40–2,72 = 1,32 km: kanál v zemním korytě, za chatovou zástavbou u obce Suchý po směru toku až k napojení kanálu do potoka Kozel.

Km 3,80–3,93 = 125 m: Markův rybník včetně hráze.

Km 3,82: individuální ochranu zasluhuje i starý buk na soutoku Kozla a Orlového potoka, svým stářím, převyšujícím 200 roků, pamatující plavební kanál v celé jeho slávě.

■ Poznámky

34 Alois FERULÍK: *Selské boje na Dražanské vysočině v letech 1766–1769*, in: *Vlastivědné listy z Boskovičky*, Boskovice 1956.

35 Rudolf BAGAR, cit. v pozn. 11, s. 26.

36 Jana OPPELTOVÁ 1988 A, cit. v pozn. 10, s. 65; táž 1988 B, cit. v pozn. 10, s. 183, název oddílu přepisuje Wasserwege und Canale (Vodní cesty a kanály).

37 Jana OPPELTOVÁ 1988 A, cit. v pozn. 10, s. 65, příloha č. 3, 4; táž 1988 B, cit. v pozn. 10, s. 183.

38 Dendrochronologický průzkum a jeho vyhodnocení provedli Ing. František Mlateček a Ing. Tomislav Oppelt při terénních průzkumech v lednu 1991.